

**ПЕЧАТЪТ КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА РЕФОРМИРАНЕ
НА БЪЛГАРСКОТО ЗЕМЕДЕЛИЕ ПРЕЗ 80-ТЕ –90-ТЕ ГОДИНИ
НА XIX ВЕК**

**THE PRESS AS AN OPPORTUNITY TO REFORM BULGARIAN
AGRICULTURE IN THE 80-90-S OF THE 19TH CENTURY**

**Йорданка КРИВОШИЕВА
Yordanka KRIVOSHIEVA**

DOI: 10.61836/XSFE2244

Received: 12.09.2023
Available online: 21.11.2023

***Abstract:** The purpose of the present study is to show the features, essence and meaning of the press, organized and supported by the idealism and patriotism of the young, highly educated and economically far-sighted Bulgarian intelligentsia. The Bulgarian agricultural periodical and book press from the last two decades of the 19th century introduces the novelties of modern agriculture, highlights the advantages of the economy based on scientific knowledge and the use of agricultural machinery. Economic reforms are the work of an enlightened society that respects and values agricultural labour. The seal suggests the importance of constant, daily work and emphasizes personal initiative. The seal suggests the importance of constant, daily work and emphasizes personal initiative. The conservative rural population did not sufficiently benefit from the knowledge and ideas for rational organization of the farm that the agricultural press offered. A certain apathy about the press also shows part of the agricultural intelligentsia. Incorrect subscribers and officials create difficulties for its normal functioning and distribution. The published books do not receive the necessary attention due to the mistrust of the peasants towards the people of intellectual work. All this limits the usefulness of the press and slows down the reform process. Newspapers, magazines and books on agricultural issues from the last two decades of the 19th century represent a national treasure that has not lost its relevance. The chronological, systematic, comparative and analytical method was used for the research.*

Key words: Bulgaria, agricultural, reforms, periodical printing, books

JEL: N5; 54

Българският земеделски периодичен и книжен печат се появява във време на изключително голяма нужда от всеобхватни и коренни стопански реформи.

Целта на настоящото изследване е да покаже ролята в този процес на печата, организиран и поддържан от идеализма и родолюбието на младата, високообразована, находчива и далновидна българска интелигенция. Значението на земеделската просвета и периодичен печат до Освобождението е въпрос, изследван от Иван Топузов и Иван Сарафов (Topuzov, Sarafov, 1957, pp. 80–94). В по-широк план темата за българската възрожденска преса и търговската модерност е развита в изследвания на Иван Русев (Rusev, 2011, pp. 115–123). Специално внимание в литературата е отделено и на най-авторитетното научно икономическо издание „Списание на Българското икономическо дружество“, което поставя значими въпроси и от областта на земеделието (Marinova, 2012).

През последните две десетилетия на XIX в. българското земеделие е първостепенен фактор за развитието на индустриалното производство, за осъществяване на външнотърговския обмен, с решаващ дял за състоянието на държавните финанси. След Освобождението от България се изселва многобройно турско население. Останалите имуществва са изкупени от безимотни българи с разорителни заеми. Според тогавашни сведения, в някои райони в едно село от 200 души не се намират и 30, които да не са длъжници¹. Увеличават се притежателите на имоти, но липсата на достатъчно работна ръка и техника води до това, че редица площи остават необработени². Разработената площ на глава от земеделското население е едва 7–8 дка, а в Русия, Германия и Белгия тя е 20 дка, във Франция–30 дка³. Намаляват и площите за отглеждане на лен, коноп и др. култури⁴. Традиционните житни култури се сеят повсеместно, без оглед на подходящи почвени и други условия⁵.

За подобряване на градинарството, лозарството, винарството, овощарството Министерство на търговията и земеделието организира практически курсове в Пловдив, Кюстендил, Севлиево, Видин, Лом, Ловеч. Земеделски конкурси се провеждат в Русе, Конуш, Садово и др. Те, заедно със стопанския печат, способстват за промяната на старите навици и стереотипи на българския селянин. Печатът мотивира селяните да се откажат от безделието из кръчмите и кафенетата през зимните месеци и вместо това да извършват необходимите подготвителни дейности за активния сезон. Статии в редица издания показват как да бъде придобита липсващата енергия за усъвършенстване на личното стопанство, за неговото умело ръководство при новите условия⁶. Селската психология обаче, както пише историкът Николай Генчев, трудно се променя. „Селянинът не може да се промени радикално в сравнение със своя прародител...не може да се превърне в прин-

¹ Целина, III, кн. 2, февруари 1894, с. 32.

² Целина, I, кн. 9, септември 1892, с. 132.

³ Списание на Българското икономическо дружество, IV, 7, 1900, с. 507.

⁴ Садово, II, кн. 1, май 1899, с. 8.

⁵ Земледелец, II, 2, 10 март 1884, с. 9–10.

⁶ Целина, III, кн. 1, януари 1894, с. 1–2; Садово, I, кн. 1, май 1898, с. 8.

ципно нова социална и психическа категория“ (Генчев, 1987, р. 77). Това оказва голямо влияние върху общия психологически облик на нацията и за преодоляване на инертността и изостаналостта особено значение има печата, макар резултатите, които се постигат до края на XIX в. да са все още твърде скромни.

Периодика

Периодичният и книжен печат през 80-те и 90-те години на XIX в. има за цел да помогне на българина да не остане вечно на „почетна дистанция“ от земеделците в развитите държави. Той е дело на част от земеделската интелигенция, която до 1900 г. завършва земеделие в Табор, Крижевац и Виена (16 души); лозарство и винарство в Клостернойбург, Марбург, Грац, Арад (21); градинарство в Темешвар, Виена, Прага, Будапеща(5); лесовъдство в Лемберг (9) (Танчев, 2012, pp. 165–209).

Периодичният печат има популярен, общообразователен и поучителен характер. Езикът е понятен и достъпен. Това не намалява научната стойност на изданията. Често понятията вестник и списание се смесват. Тиражите са малки, а цените по-ниски спрямо останалите печатни издания. Въпреки това разпространението им е трудно, тъй като българинът предпочита политическия вестник, независим или партиен, който чете „с такава увереност и страст, щото не може и да бъде повече“⁷. Другата причина е, че до началото на XX в. над 80 % от българите са неграмотни (Генчев, 1987, р. 162). Самостоятелните селски стопани в страната към 1 януари 1888 г. са 524 183 души (Natan, Hadjinikolov, Angelov, Berov, Velkov, Goranov, Tsvetkova, Tsonev, 1969, pp. 290–291). В огромната се част те разбират земеделието като прост, непрестижен занаят, когато то всъщност е индустрия, наука и изкуство.

Първият български вестник за земледелието въобще, индустрията и народната икономия е „*Земледелец*“. Излиза на 1 февруари 1883 г. в Стара Загора в печатницата на редактора–издател Димитър Наумов (12 април 1851–23 юни 1884 г.). Наумов завършва Робърт колеж в Цариград, земеделското училище в Табор (Чехия), университет в Лайпциг и Хайделберг. Проучва земеделието в Швейцария, Франция, Италия.

Статиите на Димитър Наумов в „Земледелец“ впечатляват с обективност, точни научни данни и затова имат голяма популярност (Bobchev, 1932, pp. 34–35). В рубриката „Първоначални познания по политическата икономия“ се разяснява същността и необходимостта от изучаването на тази наука в българските средни училища, така както е „в училищата на свободните народи“. Политическата икономия, пише Димитър Наумов, е наука за богатството, но не според говоримия език и представи. „Богатство ще рече всяко произведение, определено да запълни

⁷ Винарско-земеделчески вестник, III, 4, 1 май 1898, с. 28–29.

нуждите на хората“. Ако ни трябва един гвоздей да заковем на стената, то ние имаме нужда от него, гвоздеят запълва тази нужда, той е едно богатство“⁸. В духа на стопанския либерализъм е неговото разбиране за производителна и полезна работа. Тя трябва да е свободна. Не трябва да се урежда със закони, освен в случаите, когато това се изисква за опазване на общия ред. Намесата на властта и законите „стеснява деятелността и измисливателния дух на работниците“. Правителството трябва да улеснява напредъкът в образованието на работниците. „Който се интересува да работи добре и здраво, да си продава обработените неща, той ще намери и най-добрия начин, за да постигне това, стига само да има образование и умение“. Стопанските работници сами да определят правилата за сдружаване, обработването на определени култури и др.⁹. Димитър Наумов е не само теоретик, той организира в чифлика си показни уроци за косене на трева с машина. Желаетелите се приемат безплатно докато се научат да употребяват, сглобяват и разглобяват такава машина¹⁰. Живият пример, настойчивостта, с която се популяризира различна земеделска техника в статии с прецизни илюстрации, целят едно: реформи в земеделието. Вестник „Земледелец“, „Садово“ и др. рекламират вносни земеделски машини и изработени български такива от Иван Стаменов, Иван Бурджев и др.¹¹.

Два месеца след излизането на вестника окръжните съвети в Сливен и Бургас отпускат кредит съответно за 250 броя и за 60 броя от „Земледелец“, които се раздават безплатно на общините в двата департамента¹². Абонатите на вестника притежават „срамотния навик“ да не плащат годишния абонамент. Редица състоятелни българи, търговци, доктори, жандармерийски командири, както и учителката в Старозагорската девическа гимназия Анастасия Тошева, подаряват едногодишното течение на „Земледелец“ на селски общини, читалища, училища, дружества. Казанлъшките търговци Христю Христов и С. Серафимов подаряват целогодишното течение на селата Голямо село, Долно Сахране, Енина, Рахманлий, Александрово, Габарево, Аджар. За българските общини в Солун, Щип и Кочан дарител е Иван Шандаров и т. н.¹³.

„Целина“ е селско месечно списание за стопанство, поминък, наука и книжнина. Издава се от 1892 г. в Пловдив. Редакторът Христо Максимов (13 февруари 1867–13 април 1902 г.) има изключителен принос за българското училищно дело и образование. Девизът на списанието е „Напредък с постоянство, практика с наука“. Целта е читателите, т. е. селяните да получат „простичка, ала здрава, полезна и евтина храна“. Спомощници на „Целина“ са приятели, познати, чи-

⁸ Земледелец, I, 10, 1 май 1883, с. 4.

⁹ Земледелец, I, 8, 8 април 1883, с. 3–4.

¹⁰ Земледелец, II, 6, 20 април 1884, с. 48.

¹¹ Земледелец, II, 6, 20 април 1884, с. 48, Садово, III, април, кн. II, 1900, с. 60–62.

¹² Земледелец, I, 8, 8 април 1883, с. 3–4.

¹³ Земледелец, I, 6, 20 март 1883, с. 8.

талища, учреждения, предплатили годишната такса. Списанието предпочита няколкостотин истински спомощници, вместо тефтери, препълнени с имена и да не може да посреща нуждите си. Всеки абонат сам изпраща дължимото до редакцията¹⁴. Предупреждението към абонатите–длъжници е, че „борч не гние“ след три и тридесет години¹⁵.

Полумесечното списание „*Ново земеделие*“ излиза в София през 1894 г. Редакторът – стопанин Никола Кърджиев (24 ноември 1863–10 декември 1951 г.), завършва Висшето училище по земеделие и лесовъдство в Крижевац, Хърватска. Между 1891–1893 г. специализира лозарство и винарство в Националния агрономически институт в Париж. Издаването на списанието спира за година и половина, поради „добрината на българския абонат“, не плащаш абонамент. Абонатите са 1760, но само 164 са с платен абонамент. Отново започва да се издава през 1899 г. „Не се чудим, че „Ново земеделие“ е спирало. Чудим се и се възхищаваме, че се подновява“, пише „Българска сбирка“¹⁶.

„*Оралo*“ е орган на българското земеделско дружество, издавано в Сливен през 1894 г. под мотото „Оралото и мотиката хранят цял свят“. Пропагандира „земледелски знания сред сиромашката земеделска маса“. От 1895 г. се издава в София с идеята да се отличава от своя сливенски прототип. Първ редактор е Янко Забунов (12 юни 1868 – 18 декември 1909 г.), който завършва Садовското училище, следва агрономство в Австрия и специализира винарство. „Оралo“ е с тираж 2500 броя на цена 10 лв. За да бъде по-достъпен, „Целина“ препоръчва по-ниска цена¹⁷.

„*Орач*“ е списание за земеделие и скотовъдство, издавано в Ямбол през 1894 г. всеки понеделник, от Христо Ил. Стойнов. Годишният абонамент е 20 лв. Друго подобно издание е „Сяеч“, което излиза през 1896 г. и е редактиран от земеделската дружина във Варна.

„*Винарско-земледелчески вестник*“ се издава от 1896 г. в Плевен. Инициатори и редактори са учители от откритото през 1890 г. лозаровинарско училище. Васил Вълчев завършва лесовъдство в Крижевац, Коста Илиев и Ангел Гечев – земеделие в Табор, Константин Малков учи в агрономическия факултет на университета в Хале. Главен редактор е Христо С. Георгиев, завършил лозаровинарство 1888–1889 г. в Марбург и Клостернойбург, директор на плевенското училище, управител на Княжеските лозя и изби в гр. Евксиноград. Според програмната статия: „благатък е този народ, който може така да направи...промени / те/ да го водят в по-честито бъдеще, а за окайване е онзи, който не умее да даде такова добро направление на тия промени... и чувствава само злините“. Заявя-

¹⁴ Целина, I, кн. 9, септември 1892, с. 129.

¹⁵ Целина, IV, кн. 1–2, януари 1895.

¹⁶ Българска сбирка, VI, кн. 1, януари 1899, с. 54.

¹⁷ Целина, I, кн. 1–2, януари 1895, с. 88.

ва, че „проповядването на научните истини между нашия народ е едно средство по-силно от всичко и на него трябва да се обърне по-сериозно внимание“¹⁸. Обръща внимание и на нелицеприятния факт, че заради погрешните ценности на обществото, младежи крият, че са завършили земеделско училище, посочвайки гимназия или педагогическо училище¹⁹. Вестникът е предназначен да се разпространява между учителите, и то селските, лозарите, винарите, земеделците, търговците, занаятчиите, земеделските надзиратели, филоксерните чиновници, окръжните и общински съветници.

Списание „*Садово*“, издавано от 1898 г., е дело на учителската колегия при земеделското училище. Христо Сотиров (1872 г.) завършва земеделие в Табор, Стойчо Делев (14 септември 1869 – загива при Чаталджа на 4 ноември 1912 г.) завършва с отличие Садовското училище, следва в Лозаро-овощарския институт в Клостернойбург, учи агрономство в Йенския университет; Тодор Тодоров, земеделие, Табор; Трифон Цачев, лесовъдство, Лемберг; Константин Малков (28 февруари 1873 – 4 март 1908 г.) учи в Садовското земеделско училище, студент в агрономическия факултет на университета „Мартин Лутер“ в Хале, специализира в Берлин и Гьотинген. Старозагорската окръжна постоянна комисия предвижда особен параграф в бюджетите на всички общини за абонамент за списанието за 1899 г. Много учреждения обаче, окръжни съвети и постоянни комисии отказват да получават вестника, защото, според тях, нямат нужда от подобни издания²⁰. Годишният абонамент за изданието е само 5 лв., но и тук проблемът е некоректността на абонатите²¹.

Вестник „*Български земеделец*“ излиза от 1898 г. в София. Изданието е редактирано от Никола Кантарджиев. Годишният абонамент е 5 лв. Вестникът има за цел да следи и критикува разпорежданията на Министерството на търговията и земеделието, да се застъпва за онеправданите чиновници, т. е. да бъде опозиционен орган.

Вестник „*Земеделска защита*“ започва да се издава в Русе през 1899 г. от Янко Забунов. Получава се от читалищни, училищни и общински библиотеки и частни лица. От оскъдните средства на редакцията се покриват разходи на Земеделския съюз. Дълговете на вестника спрямо печатницата се увеличават. На всички делегати на Втория земеделски конгрес се нарежда да донесат полагащите им се вноски за съюза, иначе следва спиране на вестника. В края на 1900 г. съюзната каса и редакцията на вестника са без средства и изпадат в бедствено положение²².

През 1899 г. излиза за първи път „*Български земеделски календар*“. Календарът на Константин Малков и Найден Корманов се натъква на апатията на земеделската интелигенция. Всяка година сътрудниците Сираков, Делев, Илиев,

¹⁸ Винарско-земеделчески вестник, I, 1, 9 март 1896, с. 1–2.

¹⁹ Винарско-земеделчески вестник, III, 18, 1 декември 1898, с. 143.

²⁰ Садово, I, кн. 9, януари 1899, с. 343.

²¹ Садово, I, кн. 11, март 1899, с. 429.

²² Земеделска защита, II, 9, 15 ноември 1900 с. 4 ; II, 12, 31 декември 1900, с. 4

Габровски, Стрибърни, Монов и др. подобряват материала в календара, избират най-жизнените въпроси за земеделците „само и само по-добре да услужат на западналото земеделие“. През 1902 г. разпространението на календара не е по-добро от предишните години²³.

От началото на 1899 г. във Варна излиза вестник „*Нова борба*“ на земеделския деец Юрдан Пекарев. Като пръв политически вестник на земеделското движение ратува за създаване на земеделска партия, която да управлява държавата и така да се грижи за западналия земеделец²⁴.

Част от издаваните вестници, списания и книги по земеделие и неговите клонове се откупуват от правителството и окръжните съвети за раздаване на общинските градски и селски управления. В много случаи полза няма, защото не се четат. Не се завеждат във входящи дневници. Липсват и в общинските архиви. Откриват се безотговорно нахвърляни в прашни кметски долапи, служейки за закнижване на селските прозорци. С оглед на това трагично състояние „Винарско-земеделчески вестник“ излиза с предложение да се създадат тричленни комисии от съответния общински съвет, които да издирят постъпилите книги – дарения, да ги приведат в изправност, да изискват от виновните изгубените книги, да устроят общинска библиотека с читалня, управлявана от учител, който да чете и разтълкува мъчно разбираемите статии и да предлага нови списания и книги за закупуване от общинския бюджет²⁵. Инициативата не е посрещната с разбиране. Напротив, оформя се мнение, че с голи думи, сказки, списания и книги не се убеждава едно общество привързано към старото, „хладнокръвно и недоверчиво към опита и личния пример“. Безсмислено е предвид „състоянието на интелекта му...да го правим възприемчив за всичките нововъведения по стопанството му със сказки, вестници и списания, които не ще насищат неговата наивна и обедняла душа“²⁶.

Ползването на периодиката е силно ограничено поради невежество, консерватизъм, липса на достатъчно пътуващи учители или пък формалната им дейност²⁷. Културата на личния абонамент израства бавно (Marinova, 2012, p. 203). Няма вестник, който да не страда от недобросъвестни абонати. Агенти по събиране на годишния абонамент не издават кочанни разписки и присвояват събраните абонаментни суми. Честните и деятелни агенти са рядкост²⁸.

Книги

Дейността по издаването на книги по земеделие от български и чужди автори е свързано с много усилия, а интересът в обществото към тях е слаб. Минис-

²³ Български земеделски календар, V, 1903, с. 3.

²⁴ Винарско-земеделчески вестник, III, 20, 1 януари 1899, с. 160.

²⁵ Винарско-земеделчески вестник, III, 2, 1 април 1898, с. 13–14.

²⁶ Винарско-земеделчески вестник, III, 4, 1 май 1898, с. 28–29.

²⁷ Садово, I, кн. 7, ноември 1898, с. 239; II, кн. 9, декември 1899, с. 337.

²⁸ Винарско-земеделчески вестник, III, 23, 15 февруари 1899, с. 184.

терството на търговията и туризма отменя през 1898 г. и без това недостатъчната помощ от 3 000 лв. за литературни произведения, смятайки, че това не е уместно. От книгите по земеделие се харчат едва 30–40 екземпляра и никои печатар не се съгласява да печата на свои разноски²⁹.

Земеделското дружество в София основава фонд за награждаване на популярни книги по земеделието. Патриотичното предприятие се посреща от мнозина скептично. Първият подкрепил инициативата е Иван Е. Гешов, който подарил 1000 лв. за едно съчинение по земеделие³⁰.

Издаваните книги не се популяризират в пресата, защото се счита за излишно, дори за унижително да се прави. Посочва се списание „Орало“, което само с няколко сухи думи упоменава за новата брошура „Земеделческото образование във Франция и у нас“ от П. Дичев³¹.

През 1891 г. в Пловдив излиза от печат съчинението „Най-вредителните насекоми за лозята и средствата за изтреблението им“ от Христо Ат. Фетваджиев, директор на училището в Садово през 1886–1887 г., главен секретар при Министерство на търговията и земеделието през 1897 г. Други издадени книги са: „Овощни дървета и сушене на овощията“ от Васил Атанасов, завършил през 1881 г. земеделска химия в Прага; „Ръководство по лозарството“ от Христо С. Георгиев; „Годишна книга за българския земеделец“ от Христо Ив. Калчев; „Пълно ръководство върху устройството на училищните градини“ със 174 изображения от Антон Кърджиев и др. Селскостопанска и лозаровинарска литература се издава в Плевен: „Принципи на торенето“, „Земеделско машинознание“, „За подобрене на земеделието“, „Пчелар или най-важното в пчеларницата“ е книга на Ст. Димитров, практикувал пчеларство в Швейцария и Германия, притежател на пчеларница по новата методика.

Научните трудове на Константин Малков за периода от 1895 до 1908 г. са 272 броя (Ivanova, 1973). В труда си „Земеделческите училища в Белгийската армия“, описва принципа на тяхната организация: поне 20 души от полк трябва доброволно да заявят желание за курсове по земеделие, овощарство, скотовъдство и лесовъдство; през 1897 г. са организирани 26 курса на фламандски и френски език. Закон с подобно съдържание е приет и у нас, но той остава неприспособен за целта³². Идеята бързо се забравя.

В края на XIX в. нараства преводната литература. Атанас Димитров (1866–1899 г.), завършил Висшата земеделско-индустриална школа в Табор, превежда „10 урока по филоксерния въпрос“ от Виенския професор Херман Гете. До 1883 г. не е съществувало нито едно оригинално или преводно съчи-

²⁹ Садово, I, кн. 7, ноември 1898, с. 243–244.

³⁰ Мир, V, 640, 2 февруари, 1899, с. 3.

³¹ Винарско-земеделчески вестник, I, 19, 10 декември 1896, с. 150.

³² Винарско-земеделчески вестник, III, 21, 15 януари 1899, с. 167–168.

нение по този въпрос затова се е считало, че филоксерата била голяма, колкото прасето и изяждала корените на лозята³³. Поредицата книжки на Екерт „Отглеждане на земеделските растения“, превод на Димитров от чешки се появяват във времето, когато „на земеделието у нас се гледа като на един прост занаят“³⁴. Неизвестен пчелар от Пирдоп превежда „Ръководство за отглеждане на пчели. Пчеловъдски календар“, което цели ограмотяване на повече хора, готови да се заловят с пчеларството. Учителят в Държавното практическо земеделско училище в Садово, В. Манушев, превежда на достъпен език книгата на Кайзер „Земеделчески взаимоспомагателни дружествени каси“, в която авторът разяснява, че страхът от взаимната неограничена отговорност е неоснователен³⁵. През 1900 г. земеделската литература нараства на обем, но пак се счита, че остава твърде малко³⁶.

Учебници

Значението на учебниците е голямо, тъй като са ползвани като селскостопански ръководства в цялата страна (Divarov, 1982, р. 95).

Практиката в земеделските училища е предметите да се изучават по записки, които не винаги се преписват правилно, грешките променят смисъла. Понякога се ползват руски съчинения. През 1898 г. се предлага Министерството на търговията и земеделието да обяви конкурс за написване или превод на учебници по специалните предмети³⁷.

Учениците от Садовското училище са първите, които по своя инициатива и със собствени средства издават учебници. Под ръководството на учителя по земеделски оръдия и машини в Садово, Марин Стателов е създадена ученическа цинкография. Учители–автори на учебници са: Вацлав Стрибърни – 25 по овощарство, градинарство, зеленарство, пчеларство, цветарство; Тодор Тодоров – 11 по частно земеделие, ливадарство, земеделческа химия; Гавраил Хазманов – 7 по ветеринарна анатомия и терапия; Дмитрий Венички – 6 по скотовъдство, коневъдство; Христо Сотиров – 4 по геология и земеделска технология и други.

Заклучение

Българският земеделски периодичен и книжен печат от 80-90-те години на XIX в., като отчита липсата на съществен напредък във всички отрасли на земеделието, запознава с новостите в модерното земеделие, изтъква предимствата на

³³ Винарско-земеделчески вестник, I, 19, 10 декември 1896, с. 150.

³⁴ Садово, . III, кн. 1, март 1900, с. 2.

³⁵ Винарско-земеделчески вестник, III, 18, 1 декември 1898, с. 144.

³⁶ Списание на Българското икономическо дружество, III, IX, ноември 1900, с. 304.

³⁷ Винарско-земеделчески вестник, III, 8, 1 юли 1898, с. 59.

стопанството, основано на научните знания и употребата на земеделска техника. На практика стопанските реформи са дело на едно просветено общество, което уважава и цени селскостопанския труд. На този фон печатът мотивира промените в поведенческата култура на земеделеца, изтъква значението на постоянната, ежедневна работа, личната инициатива и предприемачество.

Земеделският печат предлага знания и идеи за рационално организиране на стопанството, от които консервативното селско население не се възползва достатъчно. Известна апатия относно печата проявява и част от земеделската интелигенция. Некоректни абонати и длъжностни лица създават затруднения по неговото нормално функциониране и разпространение. Издаваните книги, поради недоверието на селяните към хората на интелектуалния труд, не получават необходимото внимание. Всичко това ограничава ползата от печата и забавя процеса на реформи.

Вестниците, списанията и книгите по въпросите на земеделието от последните две десетилетия на XIX в. представляват едно национално богатство, което не е изгубило своята актуалност .

REFERENCES:

Angelova, M. 2008. *A model village. The modernization project for the village in Bulgaria 1937–1944*. [Ангелова, М. 2008. *Образцово село. Модернизационният проект за селото в България 1937–1944*].

Vachurov, G. 1982 The contribution of the Sadovo's Agricultural School to raising the culture of agriculture in our country from 1883 to 1944. In: *100 years of the Sadovo's Agricultural School*. Plovdiv: Hristo G. Danov, pp. 85–92. [Бачуров, Г. 1982, Приносът на Садовското земеделско училище за издигане културата на земеделието у нас от 1883 до 1944. В: *100 години Садовско земеделско училище*. Пловдив: Христо Г. Данов, с. 85–92].

Bobchev, S. 1932. Outlines for the first Bulgarian practitioners–judges. *Yuridicheski Pregled*, pp. 34–35. [Бобчев, С. 1932. Чертици за първите български практики–съдии. *Юридически преглед*, с. 34–35].

Genchev, N. 1987. *Outlines. Socio–psychological types in Bulgarian history*, Sofia: Septemvri. [Генчев, Н. 1987. *Очерци. Социално–психологически типове в българската история*. Sofia: Септември].

Divarov, I. 1982, Manuscript textbooks recorded in the student register at the school for the period 1884–1903. In: *100 years of Sadov Agricultural School*. Plovdiv: Hristo G. Danov, pp. 93–102. [Диваров, И. 1982. Ръкописни учебници, списвани в ученическата цинкография при училището за периода 1884–1903. В: *100 години Садовско земеделско училище*, Пловдив: Христо Г. Данов, с. 93–102].

Ivanova, L. (ed.) 1973. *Konstantin Malkov. Bibliography*. Sofia: Tsentralna selskostopanska biblioteka. [Иванова, Л. (съст.) 1973. *Константин Малков. Библиография*. София: Централна селскостопанска библиотека].

Marinova, M. 2012, *The Bulgarian Economic Society – creation and consolidation in social and economic life 1895–1919*. Svishtov: Stopanska academia „D. A Tsenov“. [Маринова, М. 2012. *Българското икономическо дружество – създаване и утвърждаване в общественно-икономическия живот 1895–1919*. Свищов: Стопанска академия „Д. А. Ценов“].

Natan, Zh., V. Hadjinikolov, D. Angelov, L. Berov, V. Velkov, P. Goranov, B. Tsvetkova, St. Tsonev, 1989. *Economy of Bulgaria until the socialist revolution*. Sofia: Nauka i iskustvo. [Натан, Ж., В. Хаджиниколов, Д. Ангелов, Л. Беров, В. Велков, П. Горанов, Б. Цветкова, Ст. Цонев, 1989. *Икономиката на България до социалистическата революция*. София: Наука и изкуство].

Rusev, I. 2011. The commercial modernity of the pages of the Bulgarian revival press. In: *Collection The Bulgarian periodical press during the Renaissance. Yearbook of the Regional Historical Museum – Sliven*. vol. 2, pp. 115–123. [Русев, И. 2011. Търговската модерност на страниците на българската възрожденска преса. В: *Българският периодичен печат през Възраждането. Годишник на Регионален исторически музей – Сливен*, Т. 2, с. 115–123].

Tanchev, I. 2012. The Austro–Hungarian contribution to the preparation of the Bulgarian intelligentsia with European education (1878–1912). *Historical review*, no. 3–4, pp. 165–209. [Танчев, И. 2012. Австро–унгарският принос в подготовката на българска интелигенция с европейско образование (1878–1912). *Исторически преглед*, кн. 3–4, с. 165–209].

Topuzov, I., I. Sarafov, 1957. Agricultural Enlightenment and our periodical press until Liberation. *Historical review*, no. 3, pp. 80–94. [Топузов, Ив., Ив. Сарафов, 1957. Земеделската просвета и периодичния ни печат до Освобождението. *Исторически преглед*, кн. 3, с. 80–94].

Correspondence address:

Yordanka Krivoshieva – Historian

Regional Historical Museum – Plovdiv

14, Angel Bukoreshtliev Str., 4000 Plovdiv

Tel. (+ 359) 885 614 617

e-mail: iori60@abv.bg

<https://orcid.org/0000-0002-1153-9605>